

PSYKOLOGUTREDNINGENS STÄLLNING PÅ PSYKOLOGUTBILDNINGEN

-hur kan skillnaderna i undervisning vad gäller psykologisk utredning och psykologisk behandling förstås utifrån en professionsteoretisk ansats.

Professionskurs inom ramen för specialistordningen för psykologer IHPU i samarbete med Sveriges psykologförbund examination VT 2019

Ulrika Birberg Thornberg

INLEDNING

I mitt nuvarande arbete som lektor i psykologi ansvarar jag för kurser om psykologisk utredning och testning samt utvecklingspsykologi och neuropsykologi vid Psykologprogrammet i Linköping. Redan när jag började arbeta på Psykologprogrammet 2003 hade jag siktet inställt på att försöka påverka studenternas möjlighet att få ökade kunskaper om psykologisk utredning och psykologisk testning. Min erfarenhet efter att som PTP-psykolog ha kommit till Barn- och ungdomshabilitering med väldigt lite kunskap om hur psykologiska utredningar gick till, vilka instrument som fanns att tillgå för psykologer, samt hur man egentligen tolkade resultaten och på ett bra sätt förmedlade dem till familjer blev mitt bränsle för att försöka förändra för kommande kollegor när jag sedan själv började undervisa blivande psykologer

Det visade sig när jag kom tillbaka till universitetet att det inte hade hänt så mycket sedan min egen utbildning och dessutom att det var ganska svårt att förändra så mycket. Det blev tydligt för mig att psykologisk utredning och psykologisk behandling hade helt olika ställning på Psykologprogrammet. För psykologisk behandling ingick det väldigt många fler högskolepoäng än för psykologisk utredning, testning och psykometri. Min ambition att försöka påverka utbildningen till att innehålla större andel av det senare fick sig en törn, men jag började med att försöka förändra det jag kunde.

Min ambition att påverka psykologutbildningen till att innehålla mer undervisning om psykologisk utredning och testning har fortgått allt sedan dess. Vägen från att ha haft ansvar för några få högskolepoäng om begåvningstester till att bli övergripande ansvarig för all psykologisk utredning och testundervisning på Psykologprogrammet i Linköping har varit ganska lång och det finns alltså väldigt mycket att göra. I denna essä försöker jag förstå mig på hur det kommer sig att två så viktiga kliniska områden har så olika ställning på Psykologprogrammen.

Läser man Examensmålen för psykologutbildningen som återfinns i Högskoleförordningen (1993:100) visar det sig att både psykologisk behandling och utredning finns med (se Figur 1), så obalansen mellan inslag som behandlar psykologisk behandling och psykologisk utredning har inte med de nationella målen att göra. Sedan insikten om att det inte fanns skillnader i examensmålen har jag varit nyfiken på hur denna skillnad uppkommit, hur skillnaden faktiskt ser ut, och om den ser olika ut på olika utbildningsorter.

Jag funderar specifikt över hur det kommer sig att vi har tre terminer med handlett behandlingsarbete på en Psykologmottagning som finns på varje psykologutbildning, men noll terminer med handlett utredningsarbete under hela psykologutbildningen. Jag funderar vidare över att psykologisk behandling verkar ha en särställning och högre status, som exempel finns psykologisk utredning oftast inte under de kliniska kurserna utan detta ligger under andra kurser tex det neuropsykologiska området eller på kurser som inte är relaterade till ämnet i övrigt.

För ca två år sedan gjorde jag ett försök att göra en inventering för att undersöka hur undervisning om psykologisk utredning bedrivs vid de olika Psykologprogrammen. I samband med denna var det tydligt att det var svårt att få överblick över vilka inslag som ingick och att inget av de program jag hade kontakt med hade något helhetsgrepp på vilka inslag av psykologisk utredning de hade vid sitt Psykologprogram. Det fanns inte heller någon övergripande ansvarig för dessa kliniska undervisningsinslag. Samtliga utbildningsorter har dock mottagningsansvariga och ofta flera anställda för detta arbete.

Den övergripande frågeställningen för denna uppsats är, *-hur kan skillnaderna mellan fokus på psykologisk behandling och psykologisk utredning på psykologutbildningen förstås utifrån ett professionaliseringsperspektiv?*

PROFESSIONSTEORETISK ANSATS

Professionsteorin är den utgångspunkt jag tänker bäst kan hjälpa mig att förstå hur skillnaden uppkommit. Abbott (1988) skriver om intraprofessionell status och kopplar det mycket till konkurrensen med de omgivande professionerna. Innan jag utvecklar tankarna om intraprofessionell status vill jag först beskriva hans övergripande teori. I boken *The System of Professions* (1988) beskrivs huvuddragen som att de olika professionerna bildar ett system. Systemet är som en social konstruktion som består av en grupp individer som är engagerade i gemensamma aktiviteter. De kan bli erkända som profession om de uppfyller en rad kriterier. Professionerna är ömsesidigt beroende av varandra, mellan dem ska även finnas en dynamik som handlar om konkurrensen mellan dem. Denna konkurrens handlar om jurisdiktionen över olika arbetsområden. Jurisdiktion innebär i vilken grad en yrkesgruppsmedlem får utföra sin arbetsuppgift självständigt och att andra yrkesgrupper exkluderas. Teorin handlar om hur professioner som social grupp skapar utrymmen för sin egen verksamhet och hur de gör anspråk på attraktiva arbetsuppgifter. Det man kämpar om och strävar efter är, professionell status, legitimitet, resurser, lön, och inte minst jurisdiktion.

Figur 1.

Mål

För psykologexamen skall studenten visa sådan kunskap och förmåga som krävs för att självständigt arbeta som psykolog och för att fullgöra föreskriven praktisk tjänstgöring (PTP) som fordras för att få behörighet som psykolog.

Kunskap och förståelse

För psykologexamen skall studenten

- visa kunskap om områdets vetenskapliga grund och insikt i aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete samt kunskap om sambandet mellan vetenskap och beprövad erfarenhet och sambandets betydelse för yrkesutövningen,
- visa fördjupad kunskap om psykologiska metoder för utredning och åtgärd avseende individer, grupper och organisationer,
- visa fördjupad kunskap och förståelse för samhälls- och familjeförhållanden som påverkar olika grupper och individer, såväl barn som kvinnor och män, och
- visa kunskap om relevanta författningar.

Färdighet och förmåga

För psykologexamen skall studenten

- visa fördjupad förmåga att bedriva psykologisk behandling,
- visa förmåga att under handledning bedriva psykoterapi,
- visa fördjupad förmåga att självständigt planera, leda och genomföra förebyggande arbete samt utvecklings- och förändringsarbete med inriktning på individer, grupper, organisationer och miljöer,
- visa fördjupad förmåga att på vetenskaplig grund kritiskt utvärdera och utveckla behandlingsarbete och åtgärdsprogram inom verksamhetsområdet,
- visa förmåga till lagarbete och samverkan med andra yrkesgrupper,
- visa förmåga att för berörda parter muntligt och skriftligt redogöra för utredning, åtgärd och resultat samt i enlighet med relevanta författningar dokumentera dessa, och
- visa förmåga att kritiskt och självständigt granska, bedöma och använda relevant information samt att diskutera nya fakta, företeelser och frågeställningar med olika grupper och därmed bidra till utveckling av yrket och verksamheten.

Ett vanligt synsätt på professioner är att det ska finnas ett visst antal kriterier som ska vara uppfyllda för att ett yrke ska kunna definieras som en profession. De kriterier som oftast förekommer i diskussionen om vad som krävs för att räknas till en profession handlar om att professionen ska ha en speciell teori med specifika kunskaper vilka bör ligga till grund för yrkesutövningen; att professionens medlemmar har examen genom utbildning; att de har en egen yrkeskultur samt att de har egna etiska normer och gemensamma regler (Abrahamsson, 1986). Professionen själv skapar de etiska reglerna och riktlinjerna för yrkesutövningen (Abbott, 1988).

En vanlig definition av en profession är en yrkesgrupp som lyckats få monopol för något arbetsområde. De bör även ha fått sanktion för detta monopol, vanligast genom legitimering eller certifiering (Abbott, 1988). Utan de etiska reglerna är det svårt att upprätthålla monopolet då yrkesgruppens ställning förloras (Abrahamsson, 1986). Utifrån detta kan man dra slutsatsen att etik och moral ingår

som betydelsefulla självklara inslag i alla professioner. De borde även vara relativt självklara för avnämare utanför den egna professionen.

I anslutning till detta kan nämnas att en profession enligt Abbott också behöver ha en etablerad organisation för medlemmarna. Organisationen bör utöva kontroll av medlemmarna, tex avseende etiska regler

Ett centralt tema vad gäller professionsteorin är betydelse av en specialiserad kunskapsbas. Det kanske mest väsentliga är att den ska vara gemensam och exklusiv för just den professionen. Vidare ska det råda enighet inom professionen om vilka kunskaper som är nödvändiga för just denna profession. Denna kunskapsbas ska enligt Abbott (1988) vara teoretisk och abstrakt. Professionalitet kännetecknas ofta av att inneha en expertroll med hög självständighet. En stark profession betyder då med andra ord en hög grad av självständighet.

PSYKOLOGYRKET SOM PROFESSION

De flesta håller med om att psykologyrket uppfyller de kriterier som ställs upp för en profession och därmed räknas som en profession. Vilka yrkesområden är det då som psykologer utövar 2019? Det är tyvärr svårt att hitta siffror kring hur stor andel av de 13000 yrkesverksamma psykologer som finns i Sverige som jobbar med psykologisk utredning och hur många som arbetar med psykologisk behandling, inklusive psykoterapi. På Psykologförbundets sida står det:

Psykologer utreder och behandlar, ger stöd och vägledning, motiverar och coachar. De arbetar t ex som skolpsykologer, inom psykiatri och på vårdcentraler, inom idrottsvärlden, kriminalvården och arbetsförmedlingen. De förebygger ohälsa, utreder och diagnostiserar psykologiska problem, de ger psykologisk behandling och psykoterapi, de följer upp, utvärderar, handleder och utbildar. Utbildningen är en bra förberedelse för forskarutbildning.

Psykologyrket -Om att studera till psykolog

Min bild av vad vår kår arbetar med är att det är stor efterfrågan på psykologiska utredningar och att trycket på klinikerna är hårt. Det vittnar även diskussioner i aktuella medier om. När jag själv tidigare arbetade på Barn- och ungdomshabiliteringen stod i min tjänstebeskrivning att jag skulle arbeta 50% med utredning och 50% med behandling. I praktiken blev behandling eftersatt då utredningar behövde prioriteras. I vårt fall ofta inför skolstart eller stadieövergångar. Min bild är att det på många ställen i Sverige ser ut på liknande sätt även nu många år senare. För att ytterligare närma oss hur det ser ut på psykologutbildningarna behöver vi veta mer om hur de växt fram och utvecklats.

PSYKOLOGUTBILDNINGENS FRAMVÄXT

Psykologprofessionen i Sverige är relativt ung och därmed även psykologutbildningen. På 1940-talet gjordes ett försök att införa en sammanhållen utbildning för psykologer, men det misslyckades då psykologkåren var splittrad och det fanns flera olika yrkesförbund med olika viljor. Föreningen Svenska Fackpsykologer startades 1947. Sjöström, Jern och Salling beskriver i Söderströms berättarprojekt (2018) att det var uppenbart att föreningens främsta mål var att stödja den psykologiska vetenskapens framväxt och tillämpning.

En sammanhållen grundutbildning till psykolog startades 1958. Den bestod av tre nivåer: assistentpsykolog, självständig psykolog och handledare. Detta system ledde till en splittrad grupp där vissa var assisterande psykologer och andra självständiga psykologer, de förstnämnda i högre grad kvinnor, de sistnämnda främst män.

Rigné beskriver (2002) hur psykologyrket utvecklades från 1960-talet och fram till 1990-talet. Psykologerna kännetecknas då av att ha en naturvetenskaplig bas och arbeta framförallt inom utbildningsväsendet, försvaret och industrin. Psykologerna på 60-talet var kända för att vara kunniga i psykometri, testning och diagnostik. Utbildningen tillhandahöll då omfattande utbildning vad gällde tillämpad psykometri. Psykologerna hade en stark akademisk- och forskningsanknytning i början av denna period.

En ny utbildningsordning skapades 1969, den blev en treårig doktorsexamen med en tvåårig påbyggnad (Sjöström, Jern och Salling i Söderström, 2018). Lars Nystedt (2003) har beskrivit Psykologprogrammets innehåll för olika år. En tillbakablick ger oss insikt i hur psykologutbildningen förändrats över tid. Vårterminen 1969 bestod psykologutbildningen av *"Propedeutisk" kurs (inledande/förberedande min anm.), Elementär statistik, Elementär fysiologi, Laborationskurs I och Testmetodik I"* (s.14). Detta var en ett betygs utbildning. Tvåbetygskursen i psykologi bestod t.o.m. vårterminen 1969 av delstudiekurserna Laborationskurs II, Testmetodik II, Intervjumetodik, Personlighetsteori med personlighetsdiagnostik och Elementär psykiatri.

Vi förflyttar oss till psykologernas yrkesutveckling under samma tidsperiod. Under 68-rörelsen engagerade sig många psykologer i demokratiseringen av samhället och ville bort från hierarkier och kategorisering av människor. Många psykologer började tycka att psykologer inte borde sortera människor. Urval och testning blev något dåligt och fult och detta fält släpptes till del, tex släpptes Psykologiförlaget som haft till uppgift att kontrollera testmarknaden och även tillhandahålla tester av hög kvalitet till psykologerna (Göransson 1997). Psykologgruppen blev mer intresserade av humanistisk psykologi och psykodynamisk teori. Psykoterapi blev det nya stora intressanta för de kliniska psykologerna. Detta område hade i huvudsak kontrollerats av psykiatriker fram till dess. Intressant är att de släppte

barnområdet före vuxenterapierna (Abbott 1988). Psykologförbundet verkade också i denna riktning och blev intresserade av att tydliggöra att psykoterapi var psykologernas expertområde. Sedan dess har det psykoterapeutiska området delat jurisdiktion med andra professioner, först läkarna sedan även socionomer och efterhand en del andra yrkesgrupper som präster och mentalskötare.

Välfärdssamhället utvecklades och många tjänster inom det offentliga tillkom så att allt fler psykologer arbetade där (Rigne, 2002).

Vad gäller psykologutbildningen så kom 1977, med utbildningsreformen, PEG, (psykologutbildning efter grundutbildning) och även Psykologlinjen. Praktiska inslag ökade i utbildningen och tillämpad psykologi blev ett nytt ämne (Sjöström, Jern och Salling i Söderström 2018). 1982 blev psykologutbildningen sammanhållen (5år) och även behörighetsgivande för påbyggnadsutbildning i psykoterapi. Utbildningen ändrades 1993 och 2002 (Nystedt, 2003).

I samband med denna period minskade statens detaljreglering av utbildningarnas innehåll. Under perioden 1993-2001 övergick utbildningarna från linjer till program. Utbildningsinstitutionerna försökte då samordna sina Psykologprogrammets innehåll och drog upp gemensamma riktlinjer för vilken mängd utbildningstid som skulle ges till respektive ämnesområde. Från min synvinkel sammanfaller tidsandan där psykoterapi är det "moderna nya intressanta" med att utbildningarna samordnas och ges nya innehåll. Att utbildningarna då börjar innehålla mer av psykoterapi och att inslagen med av psykometri, testning och diagnostik verkar krympa bli en följd av detta.

Under 90-talet blir psykologkåren starkare och psykologer börjar även få anställningar inom det privata näringslivet. En del av psykologkåren försöker återta områdena testning och bedömning. Politiseringen som psykologerna visade runt 68-vågen har avtagit och efterfrågan på psykologer har under denna period ökat (Holmqvist, 2012). Stiftelsen för Tillämpad Psykologi (STP) bildas av Psykologförbundet för att försöka få grepp på för test- och metodkunskap. Mellan åren 1957 och 1991 hade Psykologiförlaget, som tidigare nämnts, haft som syfte att tillhandahålla välkända etablerade tester med hög kvalitet och även att stänga marknaden för tester för andra användare. Efter att det släpptes av Psykologförbundet släpptes hade marknaden i mellanperioden inte kunnat inte kontrolleras på samma sätt av psykologer längre. Med STP kom en ny plattform för detta.

PSYKOLOGPROFESSIONENS JURISDIKTION

Om vi vill tillämpa Abbotts (1988) teorier kring psykologprofessionens historia behöver vi relatera det till den kamp de utkämpat om olika arbetsområden. Abbott

(1988) beskriver att om en profession lämnar ett område för ett annat mer intressant område så kommer andra professioner att sträva efter att hämta hem det området. Vad gäller psykometri, diagnostik och testning som varit psykologers ursprungliga kompetensområde hände just detta, tex kom personalvetare och ekonomer att ta vissa delar av arbetspsykologisk testning när psykologerna lämnade det området för det då mer attraktiva psyko-terapeutiska området (Holmqvist, 2012). Samma sak verkar ha hänt vad gällde personlighetstestning.

Brante (2005) beskriver Webers begrepp öppning och stängning av områden. Öppningsstrategier handlar om att bredda arbetsmarknaden för en yrkesgrupp, som exempel fungerar en öppningsstrategi om tillgången av utövare överstiger efterfrågan. En grupp kan också försöka skapa forskningsanknytning eller en viss utbildning kopplad till ett visst ämne. En stängning av ett arbetsområde kan ske på flera olika sätt. Det starkaste monopolet för en profession är en statlig legitimation som gör all yrkesutövning av andra professioner olaglig. Examenskrav för att inneha ett visst yrke är ytterligare en avstängningsstrategi.

Det går att tillämpa detta på fältet psykologisk testning, där psykologerna i samband med att vi blev mer obenägna att vilja kategorisera och utreda individer öppnade fältet för psykologisk testning. Andra professioner kunde då ta över delar av detta område. Psykologerna som intresserade sig för psykoterapi ville med samma terminologi stänga det området för att få eget monopol. Ett sätt att tillämpa stängning är genom att hävda att enbart en viss typ av utbildning eller en viss legitimation ger rätt att utöva just det området (Brante, 2005).

Professionerna utvecklas och växer enligt Abbott när det uppstår ett område att växa inom. Vad gällde samhällsandan med välfärdssamhällets framväxt på 70-talet så fanns det utrymme att erövra det psyko-terapeutiska området. Abbott (1988) menar vidare att betona likheter uppåt och markera nedåt är välfungerande metoder för att vinna jurisdiktion. Under denna period använde psykologerna sin kompetens inom forskning och hävdade att de hade den största kunskapen om psykoterapi. Detta gällde både gentemot socialarbetare (nedåt) och läkare (uppåt). För att kunna ta över området psykoterapi från socialarbetare använde psykologerna även sin beprövade jurisdiktion på fältet bedömning och diagnostik och tillämpade på psykoterapi för att göra området till sitt (Holmqvist, 2012).

När psykologprofessionen ville återta test- och utredning som sitt område runt 00-talet var det svårt. En profession behöver enligt Abbotts teori underordna andra professioner för att kunna göra detta. Det lyckas psykologerna inte helt med med de professioner som tagit över testmarknaden. I alla fall inte vad gäller arbetspsykologisk testning och även personlighetstestning. På dessa områden kan kanske ändå psykologerna sägas ha den intellektuella jurisdiktionen, dvs att vi behållit den kognitiva makten över arbetsuppgiften, medan den andra professionen

har den praktiska jurisdiktionen. Jag har utifrån samtal med psykologer som arbetar på Arbetsförmedlingen förstått att det där ofta förekommer en testassistent som administrerar själva testerna medan psykologen får arbetet med att sammanställa och förstå resultaten. Brante (2005) beskriver att ur ett sociologiskt perspektiv är den typen av underordning och makt över andra professioner betydelsefulla strategier för att stänga ett område. Å andra sidan gör även arbetsterapeuterna utredningar och verkar ha fått en stark ställning, så det finns tecken på att vi inte lyckats stänga området.

Psykologerna har lyckats bättre med att återta och stänga, med Webers terminologi, områden som neuropsykiatriska utredningar, begåvningsutredningar, utvecklingsbedömningar och hjärnskadeutredning som viktigaste exempel. Det är mycket hög efterfrågan på psykologer som kan genomföra neuropsykiatriska bedömningar både inom Barn och ungdomspsykiatri och inom vuxenpsykiatri. Ännu har psykologerna en särställning vad gäller detta och anses ha den formella och rätta kompetensen. Vad gäller dessa områden kan man säga att psykologerna har erövrat jurisdiktionen. Samtidigt kan det tänkas att denna jurisdiktion lätt kan försvagas. Om kompetensen kring detta hos psykologerna inte är så hög som allmänheten tror, och om det visare sig att tex HR-utbildningen, arbetsterapeuterna eller andra professioner inser att de har lika mycket (läs lite) formell och praktisk kompetens kring tex psykometri eller psykologisk testning som psykologen. En annan fara är den ekonomiska åtstramning som sker inom vården där utredningar har krav på sig att genomföras med lägre kostnader och på färre timmar. Detta kan i sig devalvera värdet på vår kompetens då det riskerar att urholka kvaliteten och då på sikt undergräva vår kompetens så mycket att andra grupper kan ta över.

Psykologutbildningens koppling till professionsutvecklingen

För att tillämpa denna teoretiska genomgång på psykologutbildningen så speglar utbildningen i mina ögon inte de vunna striderna om jurisdiktion och psykologprofessionens förändring de senaste åren. Med tanke på hur utbildningen tidigare förändrats i takt med samhällsförändringen kunde man väntat sig att psykologutbildningen nu borde svängt tillbaka något till att innehålla mer diagnostik, testkunskap och psykometri. Dock innehar psykoterapin fortfarande en väldigt stark ställning på psykologutbildningarna idag, både om man ser till antalet poäng och till den mer svårbeskrivna statusen den har jämfört med psykologisk utredning och testning, både med egen mottagning och färdighetsträning under handledning i 3 terminer. Hur kan detta förstås? Det verkar som att teorin ovan inte räcker för att förklara eller förstå obalansen mellan områdena inom psykologutbildningen utan jag tror att vi behöver mer plocka fram vår kunskap om professioners identitet och status för att söka förståelse.

PROFESSIONSIDENTITET OCH STATUS

En faktor för hur framgångsrika professioner blir handlar om att erhålla ett stort förtroende från allmänheten. Det förtroendet är baserat på en generell uppfattning om verksamhetens betydelse. Det är hjälpsamt att ha en strikt yrkesintegritet, att ha altruistiska motiv, att ha etiska regler samt sanktioner för de som bryter mot dessa och att kåren präglas av kollegialitet (Brante, 2005).

Psykologerna arbetade sig in på psykoterapins arena och har där en delad jurisdiktion med andra professioner. Psykologerna har samtidigt lyckats behålla full jurisdiktion var gäller test och även utredningsområdet (med visst undantag för viss arbetspsykologisk testning och personlighetstestning som jag beskrivit tidigare). Detta har uppnåtts bl.a. genom de strategier som kvarhållit exklusivitet i att köpa specifika psykologiska testmaterial. Psykologinstrumentsekretessen kan också tänkas ha bidragit till en effektiv kontroll av området. Detta ger ju även juridisk jurisdiktion. Vidare känner allmänheten generellt förtroende för specifika metoder och mätbara resultat. Abbott (1988) betonar betydelsen av detta. Digital teknik och tekniska framsteg brukar också gynna förtroende hos allmänheten (Brante, 2005). I takt med att testning digitaliseras kan man tänka sig att se ytterligare förtroendehöjning för tester möjligtvis kan ske.

När jag frågar mina studenter på termin tre, i samband med sina första kontakter med psykologutredning (genomföra psykologisk testning på ett barn), om hur många som tänker sig att de ska arbeta med utredning så räcker få studenter upp handen. När jag frågar om hur många som tänker sig att arbeta med psykologisk behandling räcker oftast i princip alla upp handen. Om man frågar gemene man om vad en psykolog arbetar med svarar de oftast att vi behandlar via samtal. Relativt få inkluderar arbetet med utredningar även om det verkar bli vanligare på senare år och allt fler har kännedom om att psykologer utför psykologutredningar. Identiteten för psykologer verkar utifrån detta fortfarande vara förknippad med behandling i högre utsträckning än med utredning och testning.

En yrkesgrupps gemensamma professionsidentitet är kopplad till deras anspråk på jurisdiktion. Yrkesidentitet är en form av social identitet som skapas, bevaras och förändras genom individers och grupper identifiering av sig själva, men också hur de står i relation till och blir kategoriserade av andra" (Svensson och Ulfsson, 2009).

En yrkesidentitet förvärfvas inte bara genom att tillägna sig yrkesidentitet inte intellektuella och praktiska färdigheter utan är även en socialiseringsprocess där studenten blir delaktig i en gemenskap där normer, värderingar och förväntningar tillkommer. Det behövs vidare yrkesspecifik arbetslivserfarenhet för att tillägna sig dessa normer och värderingar fullt ut. Statusen för olika yrken till stor del beror på

hur eftertraktade yrkena är. Därför är den yttre bilden av ett yrke viktigt för dess status. Psykologernas professionella image och identitet är därmed inte bara beroende av hur människor i allmänhet uppfattar yrket utan också av hur yrket framställs (Svensson & Ulfsdotter Eriksson, 2009).

Att yrket är nyttigt och viktigt för i samhället uppfattas av många som viktigt för status. Andra egenskaper som enligt forskning påverkar yrkesstatus är inkomst, utbildningsnivå (inklusive längd och innehåll), inflytande och makt (Reiss 1961). Status kan också relateras till den struktur i vilka yrkesgrupperna är verksamma. Den teoretiska kompetensen är som tidigare nämnts också en betydelsefull del av en profession (Svensson & Ulfsdotter Eriksson, 2009).

Att många i allmänheten i stor utsträckning kopplar psykologyrket till samtalsbehandling påverkar därför troligen den status som ges psykologisk behandling i positiv riktning. Att det även handlar om arbetsuppgifter med altruistiska ambitioner och som anses viktiga och nyttiga för samhället bör även de påverka den intraprofessionella status som psykologisk behandling har.

Att studenter långt in på utbildningen ser behandling som psykologens främsta arbetsuppgift präglar troligtvis också socialiseringen till en yrkesidentitet. Det verkar rimligt att anta att den professionella självbilden präglas av detta även fortsättningsvis.

Eftersom många psykologer utbildat sig vidare till psykoterapeuter enligt den gamla ordningen, steg 2, bidrar det till att denna grupp generellt sett har en längre utbildning än de som sysslar med psykologisk utredning. Visserligen har många som arbetar med utredning och bedömning många vidareutbildningar de med, men inte med samma tydliga sammanhållna utbildningsinnehåll och längd. Denna långa vidareutbildning kan fungera som ett signalvärde om status.

En annan iakttagelse jag gjort i möten med psykologer som arbetar med utredning är att jag ofta hör att "ja, jag är väl ensam om att tycka att det är roligt att arbeta med utredningar" eller "jag är inte riktigt som andra psykologer utan jag gillar att utreda". Eftersom jag även hört mig själv säga liknande saker har det väckt funderingar, eftersom vi bör vara ungefär lika många som sysslar med behandling som utredning blir dessa påståenden lite märkliga. Varför känner man sig ensam om att utreda och att tycka att det är roligt? Är det för att det ändå finns en norm att man som psykolog ska behandla i första hand? Eller är uttalandet att vi känner oss udda och ensamma för att det inte har lika hög status att syssla med detta?

Det blir spännande att följa utvecklingen efter att specialistutbildning för psykologer, som Psykologförbundet erbjuder sedan början av 1990-talet, verkligen började bli populär nu under 2010-talet. När den nu i större utsträckning börjar väljas framför psykoterapeututbildningen skulle det kunna påverka uppfattningen om status. Särskilt i kombination med att psykoterapeututbildningen då i större

utsträckning befolkas av andra professioner än psykologer. Detta kan påverka dess jurisdiktion.

Den gemensamma intraprofessionella synen på psykologyrket

Psykologförbundet består av många yrkesföreningar. Abbott (1988) menar att intern differentiering ibland är så stor att vissa grenar inom ett område funktionellt närmast utgör en egen profession. Samtidigt är psykologerna att anse som *en kår* så länge de strävar efter en enhetlighet.

Psykologutbildningen och PTP-tjänsten fungerar som kontrollfunktion. I Figur 1 kan ses vad som beskrivs som gemensamma mål för utbildningen. För att få legitimation gör psykologen som bekant PTP-tjänstgöring. Sedan en tid tillbaka har denna kontrollfunktion skärpts och de arbetsuppgifter som PTP-psykologen ska ha utfört för att få sin legitimation är mer specificerade. Socialstyrelsen har tydliggjort både utredningsdelen och behandlingsdelen och även specificerat omfattning på dessa arbetsuppgifter om praktisk tjänstgöring för psykologer. I skriften framgår också att det är Socialstyrelsen som godkänner praktisk tjänstgöring i privat verksamhet.

I Socialstyrelsens skrift om PTP-tjänster (SOSFS 2008:34) står: "Minst hälften av tjänstgöringen ska omfatta individinriktat psykologarbete, vilket innebär psykologisk utredning och bedömning samt behandling och rådgivning" (s. 3).

Även här betonas alltså både psykologisk utredning och psykologisk behandling som kärnkompetenser för psykologen. Återigen ses att psykologisk utredning och behandling lyfts på lika villkor, vilket enligt min uppfattning inte avspeglas i psykologutbildningen.

Sammanfattningsvis verkar den obalans jag upplever mellan psykologutredning och testning jämfört med psykologisk behandling i dagens psykologutbildning inte helt kunna förstås ur ett historiskt professionsteoretiskt perspektiv där utbildningen tidigare verkat följa samhällsutvecklingen om än med viss eftersläpning. Den verkar delvis kunna förklaras av vår egen professions identitet och status, där psykologisk behandling i allmänhetens ögon oftare verkar förknippas med vår kår än psykologisk utredning. Det finns också tecken på att vår egen kår i högre grad förknippar psykologyrket med psykologisk behandling och kanske även sätter behandling i första rummet.

KRITIK

Utgångspunkten för detta arbete är min upplevelse av att psykologutredning och testning är ett område som i förhållande till psykologisk behandling får en styvmoderlig behandling på våra Psykologprogram. Tankarna har funnits hos mig

länge och jag tyckte att min tes blev förstärkt när jag för två år sedan startade upp ett nätverk för de som handhar utbildning i psykologutredning och testkompetens på Psykologprogrammen. Det var till att börja med svårt att hitta de lektorer som sysslade med detta. Det var sedan även svårt för de intresserade lektorer från de sju olika Psykologprogrammen i Sverige som sedan medverkade att få en överblick över vilka inslag som finns på de olika programmen. Jag har upprättat en matris där jag försöker jämföra Psykologprogrammets verksamheter avseende detta. Min upplevelse var att flera av de lektorer och adjunkter som sysslar med detta delade mina tankar om att detta område är eftersatt på utbildningarna och att området är förfördelat jämfört med psykologisk behandling både vad gäller tid, högskolepoäng och status. Vi delade även en viss oro kring att vi kanske inte utbildar psykologer med tillräcklig kompetens för att göra svåra bedömningar och i vissa fall med luckor i psykometrisk kunskap, eller kompetens i att tolka resultat samt ibland kring att skriva psykologutlåtanden. Det fanns en hel del olikheter mellan utbildningarna och var inte helt lätt att jämföra dem, några var tex starka vad gällde psykometri medan andra knappt hade några undervisningsinslag kring psykometri. Gemensamt var att de praktiska övningsinslagen i att testa, tolka, analysera och skriva psykologutlåtanden var väldigt få, de flesta program övade på en "verklig" person utanför utbildningen några på två, endast ett av de Psykologprogram jag haft kontakt med övade fler gånger.

Kritiken till min egen introduktionsessä blir att jag är färgad av mina upplevelser av att ha levt med dessa tankar länge. Även mitt arbete med att utveckla det Psykologprogram jag själv verkar vid och av att ha försökt skapa ett nätverk för att driva frågan kan förstås ha ett till konfirmeringsbias när jag letat litteratur och när jag redogör för vägen fram till den nutida utbildningen.

En annan synpunkt är att det finns fler områden som har relativt lite tid och kurspoäng på Psykologprogrammen. Ett av dessa är handledning. Handledning verkar ha växt som arbetsområde och är något som många psykologer har som arbetsuppgift. Jag har inte fokuserat alls på detta viktiga område i denna essä.

En annan relevant kritik är att jag inte når ända fram, jag upplever att jag inte lyckas hitta essensen i vad skillnaderna beror på. Om det beror på att jag borde lagt mer tid på detta arbete, haft ett annat fokus, eller om detta är så komplext att det är svårt att spegla, får andra bedöma.

FRAMTIDA FÖRHOPPNINGAR

Utifrån ovanstående resonemang borde det vara rätt tid för att göra genomgripande förändringar för att anpassa psykologutbildningen till samhällets utveckling och till psykologprofessionens jurisdiktion vad gäller psykologisk utredning och testning.

Detta grundar jag i att jag ser tecken på att psykoterapeutkompetensen som så självklart är en del av Psykologprogrammet möjligtvis börjar kunna ifrågasättas något. En förändring som skett är avskaffandet av egenerapi under utbildningen. Det tyder på att områdets särställning kan vara på väg att urholkas något. Att Psykologprogrammet på KI har bytt en termin av den psykologiska behandlingen mot internetterapi kan möjligen ses som ett steg i denna riktning det med. I kombination med att fler psykologer väljer specialistutbildning än att läsa vidare till Psykoterapeut är något som också kan sänka status för psykoterapi och eventuellt påverka synen på psykologisk behandling.

Psykologstudenter efterfrågar ofta i sina utvärderingar mer kunskap kring utredningsmetodik och på Psykologprogrammet i Linköping har jag varit del i ett omfattande förändringsarbete där vi lyft fram praktiska färdigheter i test- och utredning under Psykologprogrammet. Andra Psykologprogram har följt efter Linköpings användning av Testotek* och även de inrättat Testotek med möjlighet för studenter att fördjupa sig inom de vanligaste testbatterierna. En diskussion har initierats om att öka möjlighet att öva på dessa färdigheter. Något Psykologprogram har ideér om att utnyttja avatarer, detta verkar väldigt lovande för att möjliggöra övning eftersom det är väldigt svårt att få frivilliga personer utanför universitetet att ställa upp frivilligt på att vara testperson.

Det verkar för mig rimligt att lyfta fram vikten av praktisk färdighetsträning under handledning för att kunna göra psykologisk bedömning och utredning. Förutom att under sin utbildning öva på endast en eller två personer som är normalfungerade, bör en psykologstudent under handledning få träna på mer avancerade bedömningar och utredningar. Jag hoppas att under mitt yrkesliv få uppleva att Psykologprogrammen innehåller minst lite mycket praktisk övning kring psykologisk utredning och testning under handledning som de får gällande psykologisk behandling. Det skulle med dagens utbildning innebära minst en och en halv termin.

**Testotek=Ett referensbibliotek avsett för psykologstudenter där de vanligaste psykologtestbatterierna och manualerna finns för självstudier och praktisk övning.*

LITTERATUR

Abbott, A. (1988). *The system of professions. An essay on the division of expert labor*. Chicago: The University of Chicago Press

Abrahamsson, B. (1986). "Vad är intressant med professioner?" i Broady, D (red.). *Professionaliseringsfällan. Vuxenutbildning, arbetsdelning, yrkeskunnande*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Brante, T. (2005). Om begreppet och företeelsen profession. *Tidskrift för Praxisnära forskning*, (1)

Göransson, B. (1997). *Profession på väg*. Lund: Wallin & Dahlholm

Holmqvist, P. (2012). "En psykolog till alla!" -en diskursanalytisk studie av den svenska psykologiprofessionen 1990-2010. Psykologexamensuppsats vid Linköpings universitet.

Nystedt, L. (2003). Kapitel 2 Psykologiska Institutionen 1953 – 2003. Hämtad 2019 https://www.psychology.su.se/polopoly_fs/1.33017.1320940065!/nystedt03.pdf

Reiss, A (1961) *Occupations and Social Status*, New York: The Free Press of Glencoe.

Rigné, E.M. (2002). *Profession, science and state: psychology in Sweden 1968-1990*. Göteborg : Dept. of Sociology (Sociologiska institutionen), Göteborgs Universitet

Socialstyrelsens föreskrifter om praktisk tjänstgöring för psykologer (SOSFS 2008:34) <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2008/2008-10-34/>

Svensson L. G. & Ulfsdotter Eriksson, Y. (2009). *Yrkesstatus. En sociologisk studie av hur yrken uppfattas och värderas*. Research report no. 140 from the Department of Sociology, Gothenburg University ISSN 0072-5099

Söderström, M. (2018). *Berättelser från SACO-världen skildrade av några som var med*. TAM-arkivet, Riga.